



# KISSZEKERES

## REFORMÁTUS TEMPLOM



Írta/Autori/Written by: Gayhoffer-Kovács Gábor, Szatmári István, Ulrich Attila

Szerkesztette/Rедактор/Edited by: Deák Attila, Liptákné Juhász Anikó

Lektorálta/Lectorat de/Proofreading: Géczy Csaba, Varga Péter Benedekné

Fotó/Fotografi/Photos: Balogh András, Kovács Zoltán

A kiadványt tervezte/Projectare grafică/Publication design: Greifer Press Bt., Csutkai Márton

Kiadó/Editor/Published by: Tiszántúli Református Egyházkerület

Nyomda/Tipografia/Printed and bound: Alföldi Nyomda Zrt.

Debrecen - 2014

Jelen kiadvány nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját./Continutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a Uniunii Europene./The present publication doesn't necessarily reflect the official opinion of the European Union.

[www.huro-cbc.eu](http://www.huro-cbc.eu); [www.hungary-romania-cbc.eu](http://www.hungary-romania-cbc.eu)

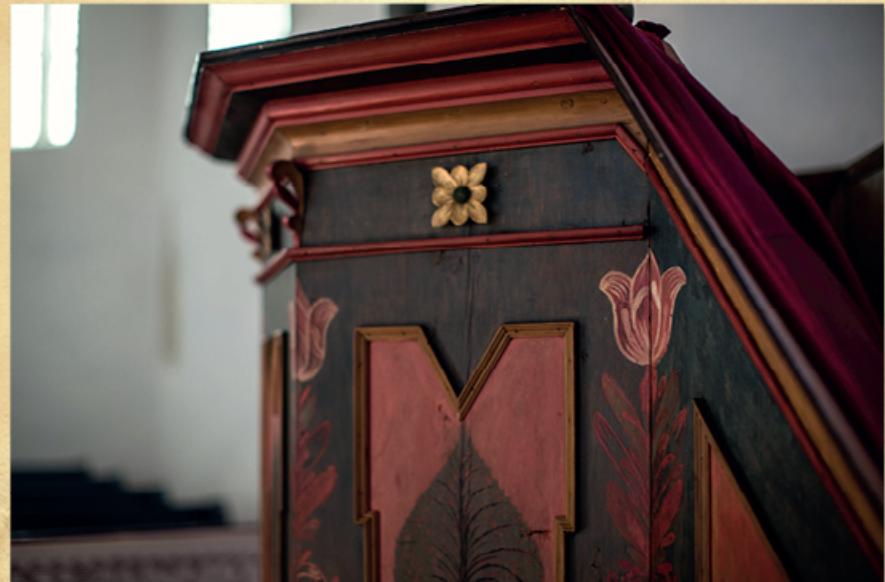
## Kisszekeresi református templom

Kisszekeres az oklevelekben 1181-ben emlílik először. Nem tudni, mikor és miért pusztult el a falu csupán írásból ismert Árpád-kori temploma, ennek alapfalait csak 1986-ban tárták fel. Az első templom korát a kutatók a 12. és 13. század fordulójára teszik. Ennek helyén, az 1400-as évek végén épült az új, ma is látható templom.

A település reformátussá válásával indult el a templom belső terének átalakítása, amely a reformáció hitéleti megújításának szellemében zajlott le. Sík deszkamennyezet került a csúcsíves boltozat helyébe, a támpilléreket elbontották, csakúgy, mint a hajó és szentély részét elválasztó diadalivet, az ablakok egy részét befalazták, a falakat fehérre meszelték, hogy a falképeket eltüntessék.



A műemléki helyreállítás során visszaépítették az egykor diadalív lábazati indítását, az iv záródását pedig a merényezetről lógotott lámpák finom ívével jeleztek. Visszaállt a tér szintjeinek hierarchiája: a szentély és a hajó közötti szintkülönbség. A hajót egykor lezáró és elpusztult famennyezet helyett új, mai megfogalmazású famennyezet készült. A templom tömege, homlokzatai, nyílásrendszere má az eredeti középkori arcát mutatják az épületnek. Jelzésszerűen visszaépült az elbontott sekrestye.



A reformáció magával hozta a hitélet, a liturgia és a templom átalakulását Kisszékereken is. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti területein az eredetileg a katolikusok által épített és használt templomok ma szinte kivétel nélkül református kézben vannak. Ennek történeti okai vannak: a reformáció ezen a vidéken igen gyorsan és széleskörűen terjedt el, s az új vallás követői szinte magától érte elődön vették birtokukba az őseik által használt korábbi templomokat. A reformáció szembe helyezkedett a katolicizmusra jellemző liturgikus elemek túlzott használatával és helyette a gyülekezeti élet tartópillérévé az istentiszteletet emelte, melynek középpontjába a nemzeti nyelvű igei hirdetést helyezte. Ennek megfelelően a templomok legfontosabb és legdicsesebb berendezési tárgyai a szószékek lettek. Ha volt ilyen, azok a középkori szószékek helyére kerültek (Csenger), a templom közepére, a diadalívhez, hogy a prédikátor mindenholnán jól látható és hallható legyen. Az 1771. július 12-én felállított kisszékerek szószékkorona a környéken számos templomban, így Mádon és Nagyszékereken is dolgozó asztalosmester, Vasvári Ödor Gábor talán legszebb műve. A szószékek gazdag színezése visszaköszön a reformáció korából készült Mózes székeken, karzatmellvédeken, padmellvédeken is.

A nagyszekeresi és a kisszekeresi szószékkorona hasonlóságát nem nehéz észrevenni, ahogyan azt sem, hogy mindenki szinte alig különbözik a vámossorosztól, amin a mester nevét is megörökítette. A hímzések szimmetrikus mintáira emlékeztető, vörös-zöld oromdiszkek ismerhetünk Sonkádon, Máondon (Szentendre), Csarodán, Csengersimán, Tarpán. Átfestett állapotban, mégis felismerhetők Kölcsén, Hermánszegen, Milotán, Tiszakóródon és talán Fehérgyarmaton valamint a kárpátaljai Szőlősgyulán és Szalókán. A 18. század végén már a Felső-Tisza-vidék minden református templomában voltak festett berendezési tárgyak. A legtöbb gyülekezet a 18. század végére erősödött meg annyira, hogy a már helyreállított templomában díszes szószéket vagy karzatot tudott felállítani. Ezeket a rájuk festett évszámok tanúsága szerint általában nem egyszerre készítették el, hanem több éven belül.

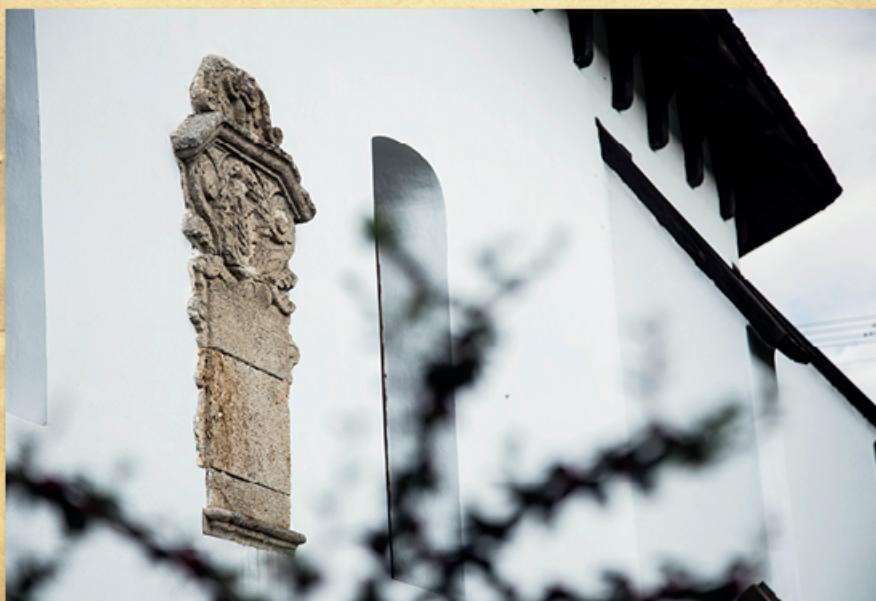


A kisszekeresi református templom berendezési tárgyai közül külön figyelmet érdemel a papi szék és a karzatok is. A középkorban még nem volt általános gyakorlat a hívek padokban történő elhelyezkedése, a misét álla hallgatták. A celebránsnak, püspöknek viszont a legkorábbi időktől kezdve a szentélyben volt ülőhelye, gyakran a déli falba épített papi fülkében. A szerzetesi közösségek kialakulásával a szentélyben stallumokat állítottak fel. A feudalizmus korában a világi hatalmak is ülőhelyet kaptak a templomokban, így a mecénások, kegyurak, építetők készítették maguknak padokat, székeket.

A magyar reformátusoknál a reformáció terjedése során, a kanonoki székből Mozes szék lett, mely a lelkész ülőhelyéül szolgált. Nemesek, tisztségviselek, a falu vezetői, a mesteremberek, s általában a nem paraszi foglalkozású emberek és természetesen a presbitérium, mindenkiéppen megkülönböztetett helyzetet élveztek. A 17. századtól mondható általánosnak a templomokban az ülőhelyek használata. A templomi ülőhely örököltető volt, még végrendelkeztek is felőle. Voltak hívek, akik az egyház tudta nélkül templomi székjussukat eladták. 1711-81 között több helyen vizsgálatot kellett indítania az egyháznak a templomi székek használati rendjének megállapítására, mert ez a kérdés a hívek között gyakran templomi székperekhez vezetett.



A templomi ülésrendben felekezettől függetlenül érvényesülő legősibb alapelv a nemek szerinti elkülönülés: férfiak jobb oldalon, nők a bal oldalon foglalnak helyet. A nemek szerinti szigorú elkülönülés mellett a generációk szerinti ülésrend, ill. állás gyakorlata vált általánossá. A családi állapotban vagy az életkorban bekövetkezett változás együtt járt az új állapotnak megfelelő ülöhelyhez való joggal. A lányok közül mindenki arra törekedett, hogy a legső sorba álljon, az eladói lányokat megillető helyre. A fiúk és a fiatal házas férfiak a karzaton álltak. A fiatal férfiak általában akkor jöttek le a karzatról, ha édesapjuk halálakor a helyét elfoglalhatták. Házas férfiak a kórus alatt, a templomajtóban vagy a templomon kívül álltak. Idősebb férfiak a padokban ültekk.



#### Biserica reformată din Kisszekeres

Satul Kisszekeres este menționat pentru prima dată în documente din 1181. Nu cunoaștem cum și când a fost distrus satul, dar biserica din perioada casei regale Arpadiene este cunoscută doar din documente, fundația pereților fiind identificată prin săpături în 1986. Această primă biserică a fost datată de specialiști ca fiind din secolul XII. -XIII.

Pe locul acesteia a fost construită la sfârșitul anilor 1400 noua biserică, existentă și azi. După convertirea satului la calvinism și interiorul bisericii a fost transformat conform noilor reguli liturgice. Botțile ogivale au fost înlocuite cu un tavan plan din scânduri, contrafururile au fost demolate, la fel ca și arcul triunfal ce despartise corul de nava bisericii, unele ferestre au fost zidite, pereții au fost văruiti și pentru a acoperi picturile murale.

În cursul renovării a fost reconstruită portiera arcului triunfal de odinioară, iar fosta închidere a arcului a fost reconstituită prin linia lămpilor prinse în tavan. A fost reconstituită și ierarhia nivelurilor spațiilor: diferența de cotă între navă și cor. În locul tavanului de lemn distrus care închise spațiul navei, a fost realizat un tavan de lemn nou, cu formulări artistice contemporane. Formele construcției, fațadele, deschiderile reflectă toate înfățișarea medievală a construcției, a fost re-schificată prin formele unei intrări acoperite și sacristia demolată.

Reforma protestantă a adus și la Kisszekeres reînnoirea vieții spirituale, a liturghiei și transformarea bisericii. În partea estică a județului Szabolcs-Szatmár-Bereg bisericile folosite cândva de romano-catolici azi sunt folosite aproape toate de către reformați. Acest fapt se datorează unor factori istorici: reforma protestantă s-a răspândit foarte repede și cuprinzător, iar enoriași nouii cult au preluat în mod firesc bisericile folosite de strămoșii lor. Protestantismul s-a opus utilizării dese a elementelor liturgice proprii catolicismului, și în locul acestora a promovat drept pilon al vieții congregaționale slujba divină centralizată în jurul predicii în limba maternă. În consecință, cele mai importante și mai ornate obiecte din interiorul bisericiilor au devenit amvoane. Dacă a existat deja astfel de obiect medieval, acesta a fost înlocuit in situ (Csenger), noile amvoane fiind amplasate în mijlocul bisericii, în apropierea arcului triunfal, ca să fie vizibile și audibile de orunde. Coroana amvonului din Kisszekeres, sfântă în 12 iulie 1771 este poate cea mai frumoasă operă de artă a meșterului Gábor Vasvári Ódor, care a lucrat și în alte biserici apropiate, ca Mánd, sau Nagyszekeres. Coloratura bogată a amvoanelor se regăsește și pe scaunele lui Moise, pe parapeturile de galerii și de bănci realizate în perioada reformei protestante.

La sfârșitul secolului XVII, congregațiile reformate din zona Tisei superioare au reușit să se întărescă suficient pentru a-și permite ornarea interioarelor de biserici cu mobilier pictat: masa sfântă și amvonul au fost primele, scoase astfel în evidență, dar de obicei au urmat și tavanele de lemn, balustrada galeriilor, băncile și scaunele preotilor. Pe cei ce au realizat aceste obiecte îl numim astăzi tâmplari-zugravi, de fapt tâmplari care au putut impodobi cu pictură obiectele realizate.

Dintre obiectele de mobilier ale bisericiilor reformate merită acordată atenție băncilor de preoți, băncilor și parapeturilor de galerii. În Evul Mediu liturghia a fost ascultată de enoriași stând în picioare, nefiind răspândite băncile în biserici. Preotul care celebra slujba și episcopii au avut, din cele mai vechi timpuri, locuri în corul bisericii, deosebi în sedili adâncite în peretele sudic. În urma apariției comunităților monahale în cor au apărut stranele. În perioada feudală au primit dreptul de a sta jos în biserică și conducătorii laici: mecenăți, patroni, care au comandat scaune sau bănci. La reforma maghiari, în cursul răspândirii protestantismului, scaunul canonului a fost transformat în scaunul lui Moise, locul de sedere al preotului. Nobili, funcționari, conducători satului, meșteșugari, în general persoanele cu alte îndeletniciri decât agricultura, și în mod normal prezbiterul s-au putut bucura de poziții privilegiate. Mobilarea bisericiilor cu locuri de sedere s-a răspândit începând din secolul XVII. Locul din biserică s-a moștenit, cunoaștem cazuri de testamentare a locurilor, dar și cazuri, când enoriași și-au vândut locul, rău știință bisericii, desigur. Între 1711-81 în mai multe locuri biserica era nevoie să pornească anchetă pentru stabilirea modului de ocupare a locurilor din biserică, pentru că enoriași deseoară au pornit procese pentru aceste locuri.

Indiferent de confesie, regula cea mai veche în ordinea ocupării locurilor din biserici a fost separarea pe sexe: bărbații au ocupat locurile din partea dreaptă iar femeile cele din partea stângă. În afara de segregarea strictă pe sexe, a devenit generală separarea pe generații a locurilor de sedere, respectiv de a sta. Schimbările în starea civilă sau înaintarea în vîrstă a însemnat modificări în dreptul la locuri din biserică. Feteli s-au străduit să prindă un loc în primul rând, între fetele de măritat. Băieții și bărbații tineri căsătoriți au ocupat locurile din galerie. Bărbații tineri puteau cobori din galerie de obicei când ocupau locul lăsat în urma decesului părintelui. Bărbații căsătoriți au stat sub galerie, în jurul porții de intrare, sau în afara bisericii. Cei mai în vîrstă aveau locuri în bănci.





## Calvinist church in Kisszékeres

The first written mention of Kászkereszt dates back to 1181. We have no knowledge when and why the Árpád-era church of the village, which is only known from writings, was destroyed. Its foundation walls were only explored in 1986. The first church is placed by the researchers at the turn of the 12th and 13th century.

The new church, which can be seen still today, was built on the same site in the late 1400s. The alteration of the church's interior began with the conversion of the village to Reformed religion, which was implemented in the spirit of the renewal of the religious life of the Reformation. The Gothic vault was replaced by a flat wooden ceiling, the buttresses were demolished similarly to the triumphal arch dividing the nave and the sanctuary, some of the window openings were bricked up, and in order to cover the wall paintings, the walls were lime washed. As part of the restoration process, the starting points at the the footings of the triumphal arch have been reconstructed, and the closing of the arch has been displayed by the soft arch of the lamps hanging down from the ceiling. The hierarchy of space levels has been restored: the level difference between the sanctuary and the nave. Instead of the destroyed wooden ceiling closing the nave in the past, a new, present structured wooden ceiling has been created. Today, the volume of the church, its facades and the system of its openings all represent the original medieval face of the building. As an indication, the demolished vestry has also been reconstructed.

The Reformation brought conversion to religious life, the liturgy and the church, also in Kisszekeres in the eastern regions of Szabolcs-Szatmár-Bereg county, most of the churches originally built and used by the Catholics are in the hands of the Reformed. This fact has historical reasons: in this region, the growth of the Reformation was very quick and widespread, and it was evident for the followers of the new religion to enter into possession of the churches used by their ancestors. The Reformation opposed the excessive use of the liturgical elements of Catholicism, and instead, the service was placed in the center of congregational life with a focus on native language evangelization. Accordingly, the pulpits became the most relevant and the most ornamental furnishings of the churches. They were positioned in the places of the medieval pulpits (Csenger), in the centers of the churches to the triumphal arches so that the pastor could be seen and heard from everywhere. The "crown" of the pulpit erected in Kisszekeres on July 12, 1771 is perhaps the most beautiful creation of the master joiner Gábor Vasvári-Ödör, who also worked in other churches in the surroundings, for instance in Mánd and Nagyszekeres. The rich coloring of the "crowns" of the pulpits is reflected on other creations of the Reformation era, on the Chairs of Moses and the breast-shields of the galleries and the pews.

The Calvinist congregations had strengthened by the end of the 18th century, so there were painted furniture in every churches across the Upper-Tisza region, eg: the table of the lord, the pulpit, and generally the wooden ceiling, the gallery, the clerical chairs and the benches. Their producers today are called painter-joners, they were actually carpenters, who could decorate their works with painting. Gábor Odor Vasvári was the most employed joiner-painter of the region. With reference to the furnishings of the Reformed churches, the sedilia, the pews and the galleries are also worth mentioning. In Medieval times, sitting in the pews during the services was not a general practice, instead, the believers attended the services standing. The celebrants and the bishops had their places in the sanctuary, frequently, in the sedilia built into the southern wall. Since the formation of the monk communities, stalls were erected in the sanctuary. Due to the fact that the secular powers also received places to sit in the churches in the feudal era, maecestases, patrons and developers also built pews and seats. In case of the Hungarian Reformed, following the spread of the Reformation, the Chair of Canon became the Chair of Moses, which served as a seat for the pastor. Nobles, office-holders, leaders of the village, masters, and in general, people with not peasant occupations, and of course the presbytery were the subjects of particular attention. The use of the seats became general in the 17th century. They could be inherited, and they were even involved in last wills. Some of the believers sold their seats without the knowledge of the Church. Between 1711 and 1781, the Church had to launch several investigations in many locations into the determination of the use of the seats, as these matters led to lawsuits in many cases among the believers.

Independently from denominations, the most significant principle in the seating order was the separation on the basis of sex: men on the right side, women on the left side. In addition to the strict separation of sexes, the practice of sitting or standing according to generations became common. The changes occurring in marital status or age accompanied with the right for the accordingly adequate seating. The girls had the opportunity to stand in the first row, as it was the position for those available to marry. The boys and the newly-wed men stood on the gallery. The young men generally came down from the gallery in the case of the death of their fathers, as they could occupy their places. The married men stood at the door of the church beneath the choir or outside the church. The elderly men sat in the pews.

A középkori templomok útja címen született meg az a tematikus útvonal, amely a Kárpát-medencében egyedülálló vállási és kulturális örökséggel szeretné mélyrehatónan megismertetni az érdeklődőket. Ez a tematikus útvonal hivatott bemutatni a valaha egy történeti régiót alkotó, Északkelet- Magyarország, Kárpátalja, valamint a Partium északi részének középkori egyházi örökségét. Az útvonal területileg a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg, a romániai Szatmár és az ukraini Kárpátalja megyén halad keresztül, amelyet behálózzák közös történelmi gyökerék. Kárpátalja középkori templomai jelentik a nyugati keresztenyés keleti határvonalát, itt ér véget gótika és veszi kezdetét a fa templomok földje és az ortodoxia. A viharos történelmi Kárpátalján viharos múltja volt a templomoknak is. Sokuk elpusztult a tatárjárást után, a reformáció előretörésével sorra a protestánsokhoz kerülték, számos leégett a kora újkor szabadság küzdelmeiben, a szovjet időkben, több esetben Isten házból ateista múzeum lett. Mára az idő, a történelem megnyugodott és az egyházi örökség turista látványosságá vál. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, középkori templomokban Magyarország egyik leggazdagabb vidéke, a középkori templomoknak itt olyan sűrű hálózatuk maradt fent, amely egyedülálló. Szatmár és Bereg középkori egyházi örökségének egyedi hangulatait idézik a kisméretű templomok, a melléjük épített fa harangtoronyok, a gázdagok fennmaradt középkori freskók, a festett karzatok, a diszes kazettázás memyezeteik, faragott szószékek. Az Alföld középkori templomainak nagy része a török dúlások áldozatává vált. Ez a vizek által körbezárt vidék azonban távol tartotta magától a hódító hadakat, az idegen kultúrákat. Így maradtak fent páratlan gazdagságukban és szépségükben ezek a kis középkori templomok, amelyek ékszerdobozai ennek a vidéknek.

Biserica medievală a fost modul de a aborda drumul tematic, care vrea să familiarizează în profunzime pe cei interesati, unicul patrimoniu cultural și religios în Bazinul Carpatic. Acest drum tematic este destinat să prezinte patrimoniul ecclaziastic medieval în Nord-Vestul Ungariei, Transcarpatia și Nordul Partiumului, care odată era să formeze o întreagă regiune istorică. Drumul care posedă comune rădăcini istorice, din punct de vedere geografic, trece prin județul Szabolcs-Szatmár-Bereg din Ungaria, județul Satu Mare din România, și Transcarpatia din Ucraina. Bisericiile medievale din Transcarpatia, formează granița Estică pentru creștinismul Occidental. Aici se termină gotica, și începe țara bisericii din lemn și a Bisericii Ortodoxe. Istoria turbulentă a Transcarpatiei era și istoria zburciumărată a bisericii. Multe dintre ele au fost distruse după invazia mongolă, și după apariția Reformei au fost luate de protestanți. Multe dintre ele au fost arse în lupta de libertate a epocii, în perioada sovietică, în multe cazuri casele lui Dumnezeu au fost transformate în muzeu ateiste. Pentru astăzi timpul și istoria s-a relaxat, și patrimoniul bisericesc a devenit o atracție turistică.

The Route of Medieval Churches is the name of the thematic route designed with the intention of thoroughly familiarising interested tourists with a unique religious and cultural heritage in the Carpathian Basin. This thematic route was created with the purpose of presenting the medieval ecclesiastical heritage of three geographical units, which formed a historical region in the past: Northeast Hungary, Kárpátalja (Subcarpathia) and the northern area of the region called Partium. The route crosses Szabolcs-Szatmár-Bereg county on Hungarian territory, Szatmár/Satu Mare county in Romania and Transcarpathia (Zakarpatska oblast)<sup>1</sup> in Ukraine. A web of common historical roots ties together these three administrative units. The medieval churches in Kárpátalja (Subcarpathia) represent the eastern frontier of Western Christianity, this is the region where Gothic architecture meets the wooden churches characteristic to the Greek Orthodox denomination. The region itself had a tumultuous history and the past of its churches constitutes no exception with regard to this observation. Many of them had been destroyed during the Mongol Invasion of Europe, the remaining ones were seized one after another by the Calvinists as the Reformation gained ground, a large number burned down during the freedom fights of Early modern history and, in Soviet times, churches were often transformed into museums for atheists. We live now in peaceful times, in a calm period of history - hence, churches became tourists' attractions. Szabolcs-Szatmár-Bereg county is one of the richest areas in Hungary in what concerns medieval churches. A unique network of medieval churches has been preserved here. The small churches, the wooden belfries standing next to them, the medieval frescoes which still exist in so many places, the painted galleries, the richly decorated coffered ceilings and the carved pulpits evoke the unique atmosphere characteristic to the ecclesiastical heritage of the historical Szatmár and Bereg counties. Unfortunately, the major part of the medieval churches on the Great Hungarian Plain (Alfold) have been devastated by the Ottoman Turks. Nonetheless, the waterways and lakes surrounding this region kept conquering armies and foreign cultures away. In this manner, these tiny medieval churches, real jewels of this area, could have been preserved together with their unparalleled richness and beauty.



Trandísls Reformðs  
Fræðaskrifar



SZSZBMFU.HU



## KÖZÉPKORI TEMPLOMOK ÚTJA

### A REFORMÁCIÓ ÚTJA ÖRÖKSÉGTÚRA

1. TISZSZENTMÁRTON - REFORMÁTUS TEMPLOM
2. LÖNYA - REFORMÁTUS TEMPLOM
3. VÁMOSVÁTA - REFORMÁTUS TEMPLOM
4. VASÁROSNAMÉNY - TOMCSÁNTI KASTÉLY
5. TÁKOS - REFORMÁTUS TEMPLOM
6. CSARODA - REFORMÁTUS TEMPLOM
7. MÁRKAPAPI - REFORMÁTUS TEMPLOM
8. TARPA - REFORMÁTUS TEMPLOM
9. NAGYVAR - LIJBY KASTÉLY
10. SZÁTMÁRKÉFÉ - KOPIFFÉFÉK TEMPLŐ
11. TURUSTVÁNDI - HÍRES VÍZMALMA
12. TISZCSECSÉ - MÓRICZ EMLÉKHÁZ
13. KÖLCSÉ - REFORMÁTUS TEMPLOM
14. SÖNKÁD - REFORMÁTUS TEMPLOM
15. VAMOSOROSZI - REFORMÁTUS TEMPLOM
16. KISSZEKERÉS - REFORMÁTUS TEMPLOM
17. NAGYSZERÉS - REFORMÁTUS TEMPLOM
18. FEHÉRÚVARMAT - REFORMÁTUS TEMPLOM
19. CIGÉNYDÁNYAD - KÖLCSÉY-KENDÉ KÜRIA
20. GYUGYE - REFORMÁTUS TEMPLOM
21. SZAMOSÚJLAK - REFORMÁTUS TEMPLOM
22. CSENGFRÍSMA - REFORMÁTUS TEMPLOM
23. CSENGER - REFORMÁTUS TEMPLOM
24. SZAMOSTATÁRFALVA - REFORMÁTUS TEMPLOM



Magyarország-Románia  
Háromor Attnyúli Egységtanulmányi  
Program 2007-2013  
Programul De Cooperație  
Transfrontalieră  
Ungheria-România 2007-2013



Tündérmező  
Szabolcs-Szatmár-Bereg

Két ország, egy cél, közös siker!  
Două ţări, un scop, succes comun!



Európai Unió  
Europai Régionális Fejlesztési Alap  
Uniunea Europeană  
Fondul European de Dezvoltare Regională

